

V. SZÁZADI CSONTVÁZLELETEK NAGYDÉM HATÁRÁBÓL

Bevezető

Nagydém - Középrépaspuszta (Veszprém megye) le-
lőhelyen Ilon Gábor 1991 - 1993 között feltárta egy ismeretlen nagyságrendű, V. századi temető 33 sírját, s benne 32 egyén csontvázát¹. Megállapítása szerint a temető, amelynek megnyitására Kr.u. 420 - 430 táján, felhagyására néhány évtizeddel később, a hun birodalom felbomlása után kerülhetett sor, nagy valószínűséggel germán (keleti gót?) vagy alán eredetű hun segédnép hagyatéka. A sírok zömét, a bennük talált csontvázak szétesettségének mértéke szerint, legalább 10 évvel eltemetésüket követően, tervszerűen kirabolták.

Az embertani vizsgálat az alábbi módszerekkel történt. Életkor meghatározás: Ferembach, Schwidetzky és Stloukal, Nemeskéri, Harsányi és Acsádi, nem meghatározás: Éry, Kralovánszky és Nemeskéri, mérés és leírás: Martin és Saller, termetbecslés: Sjøvold.²

A feltárt csontvázak nemi és életkori alapadatai az 1. táblázaton találhatóak. A leletek a pápai gróf Esterházy Károly Kastély- és Tájélmúzeum gyűjteményében vannak.

Eredmények

Életkor és nem szerinti eloszlás

A nagydéli minta legszembetűnőbb sajátossága a gyermekeknek a felnőttekhez képest igen magas, 64 %-os aránya (2. táblázat). Még szembetűnőbb, hogy mind a 20 gyermek 7 év alatti, akik között 10 gyermek a születéstől az első életévig terjedő időszakban hunyt el. Ez önmagában természetes, sőt elvárható, a Kárpát-medence történeti embertani leletanyagában azonban a 0 évesek ehhez fogható magas részaránya ez ideig nem fordult elő, közkeletű vélekedés szerint temetőn kívüli elhantolásuk miatt.

A felnőtt korúak nemi megoszlása kiegyenlített (6 férfi, 6 nő), nem így elhalálozási koruk, amíg ugyanis

a férfiak zöme 26 és 41 év között, a nők többsége 46 és 57 év között hunyt el.

Külön kérdést vet fel néhány többes temetkezés. A 3. sírból két 45 év feletti, azaz szülőképes koron túli nő, valamint egy érett magzat vagy újszülött került elő (utóbbi eldöntése a csontok bolygatottsága miatt nem lehetséges). A 19. sírból egy 50 éven felüli nő és egy 1-2 éves gyermek, végül a 25. sírból két férfi csontváza vált ismertté. Egyik eset sem utal kiscsaládi temetkezésre. A sírok bolygatottsága miatt nem állapítható meg, hogy a halottakat egy időben, vagy különböző időben temették egyazon sírba, sőt a nagyfokú bolygatottság ismeretében még az sem kizárt, hogy egyes csontvázakat a rablás után más sírba dobtak vissza.

Méret és alak szerinti sajátosságok

A 3. táblázaton a koponyaméretek, a 4. táblázaton a vázcsont méretek statisztikai paraméterei, míg az 5-6. táblázaton az egyéni méretértékek találhatóak. A kevés esetszám csupán a koponyajelző és testmagasság elemzését teszi lehetővé.

A felnőttek 73 százalékának agykoponyája hosszú- vagy középhosszú (dolicho-mesokran), de a 27 százaléknál rövid (brachykran) koponyájú egyén jelenléte a népesség kevertségére utal. Ennél egységesebb a testmagasság, amely egy (talán kóros) esetet leszámítva, a nagyközepes és igen magas értékek között található (7. táblázat).

Taxonómiai szempontból 8 felnőtt sorolható az európai nagyraszba, egy nő (23. sír) koponyáján azonban enyhén mongoloid jegyek észlelhetők (nagy, kerek szemüreg, széles és eléggé kitöltött arc).

A koponya mindkét nemre egyaránt jellemző alaki sajátosságai szerint homlokuk mérsékelten hátrafutó, nyakszirtjük ívelt, sőt kontyos, felső fogmedrük mérsékelten előreálló, szemfogi áruk mély (8. táblázat).

Az anatómiai variációk közül mindkét nemnél megfigyelhető a halántéktáji varratcsont (os epiptericum), s a farkocsigolyának a keresztcsontozathoz forrása (sacralisa-

tio). Rendellenes kulcsosonti csatorna (canalis intraclaviculare) egy férfinél, a lapockanyúlvány végének elkülönülése (os acromiale) két nőnél adódott (9. táblázat). Említést érdemel, alighanem örökletes jellege miatt, a 31. és 35. számú adultus korú férfi szegycsont testének kettéosztottsága (corpus sterni partita), noha annak 15-16 éves korra össze kellett volna csontosodnia.

Itt kell szólni a koponyatorzítás jeleiről. A 6., 20., 29., 36. és 40. számú 0 - 2 éves gyermekek homlokcsontján, a 21. és 22/a. számú 2 - 5 éves gyermekek homlok-, fal- és nyakszirtecsontján is észlelni enyhe fokú lapítottságot. Az előbbi öt esetben a jelenség létrejöhetett akár a gyermek fejfedőjének (pólyájának) szorításától is, az utóbbi két esetben azonban a torzítás ténye nem kérdéses. Mivel hun kori népek között gyakori a koponyatorzítás, a jelenség nagydedmi előfordulása nem meglepő, szokatlannak inkább a felnőtt korúak torzításának hiánya tűnik.

Kóros elváltozások

A minta kicsinységéhez képest a csontvázakon viszonylag sok kóros elváltozás figyelhető meg, különösen a férfiakon.

- a) Sérülés, törés. A 41. férfi jobb homlokcsontján kb. 25 x 14 mm-es mandula alakú süppedés régi ütés vagy zúzódás nyoma. A 41. férfi bal kulcsosontja, a 25/a. férfi jobb kulcsosontja, bal singcsontja és 10. hátsigolyója törött. A 19. nő bal orsó- és singcsontja ugyancsak törött.
- b) Csonthártya gyulladás jelci észlelhetők a 2. férfi mindkét sípcsontján, a 35. férfi jobb sípcsontján, a 31. férfi alsó végtagsontjain, s a 6. gyermek mindkét combcsontján.
- c) Jóindulatú, kb. 11 x 11 mm-es csontlenyese található a 37. nő bal falcsontján.
- d) Talán fejlődési zavarra vezethető vissza a 25/a. férfi jobb karcsonkjának a másik oldalhoz viszonyított rendellenes rövidegsége.
- e) Ismeretlen körfolyamat eredménye a 25/a. férfi bal medencelapátjának a jobb oldalhoz képest nehezebb, vaskosabb volta, s ezzel függhet össze a bal combcsont fejének peremén mutatkozó felrakódás.
- f) A fogszuvasodás gyakorisága a férfiaknál 5,5 % (6/110), a nőknél 4,7 % (4/86). Életben elvesztett fog a férfiaknál 1,9 % (3/160), a nőknél 8,9 % (24/269), utóbbi esetben azonban figyelembe vevendő a nők idősebb elhalálási kora.

Kóros esetek halmozott előfordulása csupán a 25/a.

számú, 37 - 41 éves férfinél észlelhető, aki egyben a népesség egyetlen kistermetű tagja, ugyanakkor hosszú koponyaformája nem különbözik a többségtől.

A minta helye a korszak emléktárában

Az V. század rövid ideig tartó hun-germán időszakának Kárpát-medencei megszállóit kevés lelőhely, többnyire kis létszámú, sok esetben torzított koponyájú egyénei képviselik. Így a korszak népességéről összefoglaló tanulmány mindmáig nem született, de a nagydedmi minta kis elemszáma amúgy sem tenné lehetővé egy koponyaméretekre épülő összehasonlító statisztikai vizsgálat elvégzését.

A nagydedmi népesség és a korszak leletanyaga közötti egyezés vagy különbözőség csupán a termetérték alapján közelíthető meg, ezen értékek országos adatai ugyanis hozzáférhetőek³. Eszerint 21 hun-germán kori lelőhely 103 felnőtt egyénének leggyakoribb testmagassága az ún. „nagy” termetosztályban található, s ugyanez észlelhető Nagydedm esetében is. Embertani szempontból ez a tény, a koponyatorzításon felül, megerősíti a vizsgált népességnek az V. századi hun-germán korszakhoz való tartozását (10. táblázat).

Összegzés

Nagydedm - Középrépaspuszta lelőhely ismeretlen nagyságrendű, V. századi, hun-germán kori temetőjéből 20 gyermek, 6 férfi és 6 nő csontváza vált ismertté.

A halottak korcsoporti eloszlásának figyelemre méltó sajátossága a 0 évesek más temetőkhöz képest szokatlanul magas aránya (31 %); ebből sejthető, hogy a legfiatalabb életkorban elhunyt halottakat is a közönség temetőjében földelték el.

Koponyaleleteik többsége hosszú - középhosszú jelzőértékű, három egyén ugyanakkor rövidfejű. Egyetlen, enyhe mongoloid vonást mutató nő kivételével a népesség az európai nagyrasszba sorolható. Termetük, a korszak más hun-germán kori mintáihoz hasonlóan, egy kivétellel, nagyközepes, magas, sőt igen magas.

Kóros elváltozás zömmel férfiakon észlelhető, jó részt csonttörés és az alsó végtags csonthártya gyulladása formájában.

Két gyermek koponyája torzított volt, az öt további gyermek homlokcsontjára korlátozódó lapultság azonban származhat szoros fejfedőtől is.⁴

1. táblázat. A csontvázak nemi és életkori adatai

Table 1. Sex and age data of the skeletons

Sorszám	Sírszám	Nem	Nemi kifejezetts.	Jellegek száma	Becsült életkor	Az életkorbecslés alapja / Crit. of aging			
Serial number	Grave number	Sex	Degree of sexuality	No. of sex traits	Estimated age	O Sutural obliter.	S Facies symphys.	H Humerus	F Femur
1	2	Férfi / Male	+1,17	23	30 - 34	1	1-2	2	2
2	25/a	Férfi / Male	+0,65	23	37 - 41	3	2-3	1-2	2
3	25/b	Férfi / Male	+1,00	3	40 - 80	4	-	-	-
4	31	Férfi / Male	+0,22	23	26 - 30	2	1-2	1	1
5	35	Férfi / Male	+1,06	18	33 - 37	1	1-2	2	3
6	41	Férfi / Male	+0,57	23	36 - 40	1	2-3	2-3	2-3
7	3/a	Nő / Female	-0,71	21	46 - 50	2	3	3	3
8	3/b	Nő / Female	-0,77	22	47 - 51	1	3-4	3	3
9	19/a	Nő / Female	-0,41	22	53 - 57	4	3	3	3
10	23	Nő / Female	-0,50	20	53 - 57	4	3	3	3
11	27/a	Nő / Female	-0,70	23	32 - 36	1	3	1-2	2
12	37	Nő / Female	-0,70	23	34 - 38	1	3	2	2
13	3/c	Gyermek / Ch			újszül./magz.	csonthossz / length of bones			
14	6	Gyermek / Ch			0 - 1	csonthossz / length of bones			
15	7	Gyermek / Ch			újszülött	csonthossz / length of bones			
16	8	Gyermek / Ch			2,5 - 4	fogazat, csonth. / dentitio, length of b.			
17	9	Gyermek / Ch			1,5 - 2,5	fogazat, csonth. / dentitio, length of b.			
18	17	Gyermek / Ch			újszülött	csonthossz / length of bones			
19	19/b	Gyermek / Ch			1 - 2	fogazat / dentitio			
20	20	Gyermek / Ch			0 - 1	fogazat, csonth. / dentitio, length of b.			
21	21	Gyermek / Ch			2 - 4	fogazat, csonth. / dentitio, length of b.			
22	22/a	Gyermek / Ch			3 - 5	fogazat, csonth. / dentitio, length of b.			
23	22/b	Gyermek / Ch			6 - 8	fogazat / dentitio			
24	26	Gyermek / Ch			1,5 - 2,5	fogazat, csonth. / dentitio, length of b.			
25	27/b	Gyermek / Ch			újszül./magz.	csonthossz / length of bones			
26	29	Gyermek / Ch			1 - 2	fogazat, csonth. / dentitio, length of b.			
27	30	Gyermek / Ch			újszülött	csonthossz / length of bones			
28	32	Gyermek / Ch			6 - 7	fogazat, csonth. / dentitio, length of b.			
29	33	Gyermek / Ch			5 - 8	fogazat, csonth. / dentitio, length of b.			
30	36	Gyermek / Ch			0 - 0,5	fogazat, csonth. / dentitio, length of b.			
31	38	Gyermek / Ch			0,5 - 1	fogazat, csonth. / dentitio, length of b.			
32	40	Gyermek / Ch			0,5 - 1	fogazat, csonth. / dentitio, length of b.			

2. táblázat. A csontvázak korcsoport és nem szerinti megoszlása

Table 2. Age group and sex distribution of the skeletons

Korcsoport Age group	Gyermekek Children	Férfiak Males	Nők Females	Együtt Together
0,0 - 0,9	10			10
Infans I (1 - 7)	10			10
Infans II (8 - 14)	-			-
Juvenis (15 - 22)		-	-	-
Adultus (23 - 39)		5	2	7
Maturus (40 - 59)		1	4	5
Senilis (60 - x)		-	-	-
Együtt /Together	20	6	6	32

3. táblázat. A koponyamérétek statisztikai paramétereit
Table 3. *Statistical parameters of the cranial measurements*

Martin No	Férfiak / Males			Nők / Females		
	Esetszám <i>No. of cases</i>	Átlag <i>Mean</i>	Min. - Max.	Esetszám <i>No. of cases</i>	Átlag <i>Mean</i>	Min. - Max.
1	5	188.40	167 - 201	6	178.50	173 - 182
5	3	101.33	97 - 108	6	98.33	89 - 102
8	5	141.40	133 - 147	6	140.17	128 - 150
9	6	97.67	92 - 103	6	93.50	90 - 98
10	4	121.50	117 - 125	6	117.67	109 - 122
11	4	124.50	114 - 131	5	122.40	116 - 127
12	3	119.71	105 - 120	5	107.80	102 - 110
17	4	137.75	132 - 145	6	133.50	127 - 140
20	4	116.50	115 - 119	5	114.60	113 - 116
23	4	529.25	496 - 546	5	513.00	500 - 520
24	4	323.75	318 - 330	4	320.00	316 - 325
25	3	378.00	361 - 388	4	376.00	372 - 381
38	4	1479.00	1341 - 1559	4	1387.25	1356 - 1404
40	2	95.50	95 - 96	3	90.00	86 - 94
43	6	104.83	99 - 111	5	99.40	93 - 104
45	3	130.33	128 - 133	3	128.33	126 - 130
46	3	91.67	87 - 97	4	95.25	92 - 103
47	2	113.00	109 - 117	3	110.33	109 - 111
48	3	68.67	66 - 71	3	66.00	61 - 69
51	3	41.00	40 - 42	4	40.25	39 - 42
52	3	32.67	30 - 36	4	37.00	30 - 36
54	5	25.20	23 - 28	5	24.40	23 - 25
55	3	51.00	48 - 54	3	50.33	48 - 52
60	4	54.75	50 - 59	3	50.33	48 - 55
61	4	60.75	58 - 64	3	62.33	54 - 68
62	2	46.00	45 - 47	1	40	40
63	3	39.67	39 - 40	3	41.33	36 - 44
65	4	114.75	103 - 124	4	118.75	116 - 121
66	4	104.00	96 - 122	5	94.00	84 - 102
69	4	33.25	31 - 35	5	29.60	27 - 33
70	4	65.50	62 - 71	5	58.20	55 - 62
71	4	30.00	29 - 31	5	29.80	26 - 33
72	2	83.00	78 - 88	2	89.00	88 - 90
75/1	2	28.50	23 - 34	2	29.00	26 - 32
8 : 1	5	75.10	68,91 - 83,83	6	78.58	71,52 - 86,71
17 : 1	4	74.33	68,04 - 82,04	5	75.05	71,52 - 77,78
17 : 8	4	97.62	90,41 - 109,00	5	97.63	92,47 - 100,00
20 : 1	4	62.84	59,79 - 68,86	5	63.81	63,13 - 64,61
20 : 8	4	82.49	78,91 - 89,47	5	83.07	77,40 - 88,28
9 : 8	5	68.50	65,07 - 73,05	5	67.72	61,64 - 71,88
47 : 45	2	87.63	83,85 - 91,41	2	86.74	85,38 - 88,10
48 : 45	2	52.34	50,77 - 53,91	2	53.53	53,08 - 53,97
52 : 51	3	79.66	75,00 - 87,80	4	84.04	71,43 - 89,74
54 : 55	3	47.78	44,44 - 50,98	3	47.75	44,23 - 50,00
61 : 60	3	113.59	105,4 - 128,0	3	124.12	112,5 - 141,70
63 : 62	2	85.94	82,98 - 88,89	1	90	90

4. táblázat. A vázcsont méretek statisztikai paraméterei
Table 4. Statistical parameters of the postcranial measurements

Martin No	Oldal <i>Side</i>	Férfiak / <i>Males</i>			Nők / <i>Females</i>		
		Esetszám <i>No. of cases</i>	Átlag <i>Mean</i>	Min. - Max.	Esetszám <i>No. of cases</i>	Átlag <i>Mean</i>	Min. - Max.
Humerus 1	<i>j/r</i>	4	350.00	332 - 368	5	302.20	290 - 313
	<i>b/l</i>	5	337.20	292 - 367	4	296.50	284 - 308
Humerus 2	<i>j/r</i>	4	342.25	327 - 360	5	299.80	291 - 310
	<i>b/l</i>	5	330.40	289 - 359	4	291.75	281 - 303
Humerus 4	<i>j/r</i>	5	68.60	66 - 73	5	55.00	53 - 58
	<i>b/l</i>	5	67.20	64 - 73	4	54.75	53 - 57
Humerus 7	<i>j/r</i>	5	66.60	62 - 75	5	57.80	55 - 61
	<i>b/l</i>	5	67.40	63 - 74	6	57.33	55 - 63
Radius 1	<i>j/r</i>	5	258.20	224 - 270	6	235.50	219 - 250
	<i>b/l</i>	5	255.40	219 - 268	5	229.80	215 - 248
Ulna 1	<i>j/r</i>	5	229.80	245 - 298	4	259.75	255 - 270
	<i>b/l</i>	3	286.67	278 - 293	4	252.75	239 - 268
Femur 1	<i>j/r</i>	5	462.00	405 - 484	5	421.00	405 - 430
	<i>b/l</i>	4	457.50	416 - 479	5	421.40	410 - 435
Femur 2	<i>j/r</i>	5	458.40	404 - 480	5	417.60	403 - 426
	<i>b/l</i>	4	454.50	415 - 477	6	418.17	407 - 432
Femur 6	<i>j/r</i>	5	29.40	28 - 32	6	24.50	22 - 27
	<i>b/l</i>	5	30.00	28 - 31	6	24.33	24 - 26
Femur 7	<i>j/r</i>	5	29.80	26 - 35	6	27.50	25 - 30
	<i>b/l</i>	5	30.00	27 - 34	6	27.83	25 - 29
Femur 8	<i>j/r</i>	5	94.20	85 - 103	6	82.66	80 - 85
	<i>b/l</i>	5	94.20	88 - 102	6	81.83	80 - 85
Femur 9	<i>j/r</i>	5	34.30	30 - 40	6	31.83	26 - 34
	<i>b/l</i>	5	34.40	30 - 38	6	32.00	28 - 33
Femur 10	<i>j/r</i>	5	25.60	22 - 28	6	22.67	21 - 26
	<i>b/l</i>	5	26.60	24 - 30	6	22.17	20 - 25
Femur 19	<i>j/r</i>	5	48.80	45 - 54	6	41.00	40 - 45
	<i>b/l</i>	4	49.75	46 - 55	6	41.33	39 - 44
Femur 21	<i>j/r</i>	5	84.80	81 - 88	5	72.40	68 - 75
	<i>b/l</i>	5	85.00	82 - 88	4	72.00	69 - 74
Tibia 1	<i>j/r</i>	5	379.60	339 - 418	5	346.00	330 - 361
	<i>b/l</i>	4	374.25	343 - 393	5	347.40	332 - 363
Tibia 1b	<i>j/r</i>	5	379.60	375 - 414	5	347.40	332 - 362
	<i>b/l</i>	4	371.75	344 - 389	5	347.20	332 - 362
Tibia 3	<i>j/r</i>	4	79.75	76 - 83	5	67.60	65 - 70
	<i>b/l</i>	4	79.63	78 - 81	5	69.20	66 - 72
Tibia 8a	<i>j/r</i>	5	35.17	30 - 37	5	30.60	30 - 32
	<i>b/l</i>	5	34.40	32 - 36	6	29.33	26 - 33
Tibia 9a	<i>j/r</i>	5	24.80	22 - 29	5	21.00	19 - 22
	<i>b/l</i>	5	24.80	22 - 29	6	21.00	20 - 23
Tibia 10b	<i>j/r</i>	5	78.80	71 - 88	6	67.33	67 - 68
	<i>b/l</i>	5	79.00	73 - 88	6	66.67	65 - 68
Fibula 1	<i>j/r</i>	3	391.00	375 - 418	3	336.67	330 - 340
	<i>b/l</i>	4	380.00	340 - 417	5	341.80	327 - 351
Pubis ho. / <i>length</i>	<i>jb/rl</i>	5	94.80	90 - 101	5	96.60	91 - 99
Isch. ho. / <i>length</i>	<i>jb/rl</i>	5	97.80	90 - 108	5	87.60	82 - 96
P : I index	<i>jb/rl</i>	5	97.14	91,00 - 101,10	5	110.28	105,81 - 112,50
Cotyl.szél. / <i>width</i>	<i>jb/rl</i>	5	39.00	36 - 41	6	33.83	30 - 36
Incis.szél. / <i>width</i>	<i>jb/rl</i>	5	35.20	34 - 36	6	41.67	37 - 53
C : I index	<i>jb/rl</i>	5	110.80	105,56 - 120,59	6	82.44	64,15 - 97,30
Termet / <i>Stature</i>		5	172.8	157,32 - 181,82	6	160.62	156,96 - 163,83

5. táblázat. Egyéni koponyamérétek
Table 5. Individual cranial measurements

Martin No.	Férfiak / Males					Nők / Females						
	Sírszám / Grave No.	25/a	25/b	31	35	41	3/a	3/b	19	23	27	37
1	202	190	-	167	191	193	179	173	180	178	179	182
5	-	99	-	97	-	108	100	89	101	99	99	102
8	141	147	-	140	146	133	128	150	141	138	146	138
9	103	99	102	95	95	92	92	94	94	98	90	93
10	-	125	-	122	122	117	109	122	120	116	119	120
11	-	127	-	126	131	114	116	-	122	125	122	127
12	-	115	-	105	120	-	102	-	110	110	108	109
17	-	137	-	137	132	145	128	127	140	134	135	137
20	-	116	-	115	116	119	113	-	116	115	113	116
23	-	543	-	496	546	532	500	-	520	510	515	520
24	-	330	-	318	324	323	-	-	323	316	325	316
25	-	385	-	361	-	388	-	-	377	374	372	381
38	-	1542	-	1341	1559	1474	-	-	1400	1356	1404	1389
40	-	95	-	96	-	-	-	-	-	86	94	90
43	111	105	109	101	104	99	-93	-	102	104	98	100
45	-	128	-	130	133	-	-	-	129	-	126	130
46	97	91	-	87	-	-	-	-	92	103	92	94
47	-	117	-	109	-	-	-	-	-	109	111	111
48	-	69	-	66	-	71	-	-	-	61	68	69
51	-	42	-	40	-	41	-	-	42	39	41	39
52	-	32	-	30	-	36	-	-	30	35	36	34
54	25	26	-	223	28	24	25	-	25	25	24	23
55	-	51	-	48	-	54	-	-	-	51	48	52
60	59	56	-	54	-	50	-	-	-	48	55	48
61	-	59	-	58	62	64	-	-	-	68	65	54
62	-	45	-	47	-	-	-	-	-	-	-	40
63	-	40	-	39	40	-	-	-	-	44	44	36
65	124	119	-	113	-	103	-	116	-	121	120	118
66	122	96	-	99	-	99	-	93	96	102	95	84
69	35	34	-	31	-	33	-	29	31	28	33	27
70	71	66	-	63	-	62	-	55	62	55	57	62
71	30	30	-	29	-	31	-	30	30	33	26	30
72	-	88	-	78	-	-	-	-	-	-	90	88
75/1	-	23	-	34	-	-	-	-	-	-	32	26
8 : 1	70.15	77.37	-	83.83	75.26	68.91	71.52	86.71	78.33	77.53	81.56	75.82
17 : 1	-	72.11	-	82.04	68.04	75.13	71.52	-	77.78	75.28	75.42	75.27
17 : 8	-	93.2	-	97.86	90.41	109.02	100.00	-	99.29	97.1	92.47	99.28
20 : 1	-	61.05	-	68.86	59.79	61.66	63.13	-	64.44	64.61	63.13	63.74
20 : 8	-	78.91	-	82.14	79.45	89.47	88.28	-	82.27	83.33	77.1	84.06
9 : 8	73.05	67.35	-	67.86	65.07	69.17	71.88	-	66.67	71.01	61.64	67.39
47 : 45	-	91.41	-	83.85	-	-	-	-	-	-	88.1	85.38
48 : 45	-	53.91	-	50.77	-	-	-	-	-	-	53.97	53.08
52 : 51	-	76.19	-	75.00	-	87.80	-	-	71.43	89.74	87.8	87.18
54 : 55	-	50.98	-	47.92	-	44.44	-	-	-	49.02	50.00	44.23
61 : 60	-	105.36	-	107.41	-	128.00	-	-	-	141.67	118.18	112.50
63 : 62	-	88.89	-	82.98	-	-	-	-	-	-	-	90.00

6. táblázat. Egyéni vázcsont méretek
Table 6. Individual postcranial measurements

Martin No.	Oldal Side	Férfiak / Males					Nők / Females					
		Sírszám / Grave No.					Sírszám / Grave No.					
		2	25/a	31	35	41	3/a	3/b	19	23	27	37
Humerus 1	<i>j/r</i>	368	-	332	345	355	290	-	311	302	313	295
	<i>b/l</i>	367	292	331	348	348	284	308	-	-	302	292
Humerus 2	<i>j/r</i>	360	-	327	333	349	291	-	307	298	310	293
	<i>b/l</i>	359	289	325	338	341	281	303	-	-	296	287
Humerus 4	<i>j/r</i>	73	67	66	69	68	54	-	58	55	53	55
	<i>b/l</i>	73	64	64	68	67	54	57	-	-	53	55
Humerus 7	<i>j/r</i>	71	62	63	75	62	56	-	61	60	57	55
	<i>b/l</i>	68	68	63	74	64	55	55	63	60	56	55
Radius 1	<i>j/r</i>	270	224	266	269	262	236	250	244	227	237	219
	<i>b/l</i>	268	219	264	267	259	233	248	-	221	232	215
Ulna 1	<i>j/r</i>	298	245	290	291	282	255	270	259	-	255	-
	<i>b/l</i>	293	-	289	-	278	251	268	-	-	253	239
Femur 1	<i>j/r</i>	484	405	475	466	480	418	424	430	-	428	405
	<i>b/l</i>	-	416	474	461	479	412	423	435	-	427	410
Femur 2	<i>j/r</i>	480	404	469	462	477	415	419	425	-	426	403
	<i>b/l</i>	-	415	467	459	477	407	421	432	417	425	407
Femur 6	<i>j/r</i>	31	28	28	32	28	24	24	26	27	22	24
	<i>b/l</i>	32	30	28	31	29	24	24	24	26	24	24
Femur 7	<i>j/r</i>	35	26	28	29	31	28	26	28	25	30	28
	<i>b/l</i>	34	27	28	32	29	29	27	28	25	29	29
Femur 8	<i>j/r</i>	103	85	89	96	94	84	80	84	82	85	81
	<i>b/l</i>	102	88	89	100	92	82	80	83	80	85	81
Femur 9	<i>j/r</i>	40	31	30	35	34	34	32	33	26	34	32
	<i>b/l</i>	38	31	30	38	35	33	33	32	28	33	33
Femur 10	<i>j/r</i>	28	22	25	28	25	22	22	23	26	21	22
	<i>b/l</i>	28	24	26	30	25	21	23	22	25	20	22
Femur 19	<i>j/r</i>	51	45	46	54	48	43	43	45	40	40	41
	<i>b/l</i>	50	-	46	55	48	42	43	44	39	40	40
Femur 21	<i>j/r</i>	88	83	81	88	84	74	72	75	-	68	73
	<i>b/l</i>	88	83	82	88	84	74	72	-	-	69	73
Tibia 1	<i>j/r</i>	418	339	374	383	384	330	348	351	-	361	340
	<i>b/l</i>	-	343	376	385	393	332	350	349	-	363	343
Tibia 1b	<i>j/r</i>	414	339	375	385	385	332	350	351	-	362	342
	<i>b/l</i>	-	344	370	384	389	332	350	350	-	362	342
Tibia 3	<i>j/r</i>	83	-	77	83	76	68	68	70	-	65	67
	<i>b/l</i>	81	78	79	-	80	69	70	72	-	66	69
Tibia 8a	<i>j/r</i>	37	30	34	37	36	30	31	32	-	30	30
	<i>b/l</i>	36	32	33	35	36	28	29	33	29	26	31
Tibia 9a	<i>j/r</i>	29	22	25	25	23	20	19	22	-	22	22
	<i>b/l</i>	29	22	24	25	24	20	20	23	20	21	22
Tibia 10b	<i>j/r</i>	88	72	81	82	71	67	67	68	68	67	67
	<i>b/l</i>	88	73	79	81	74	66	67	68	67	65	67
Fibula 1	<i>j/r</i>	418	-	375	-	380	330	340	-	-	-	340
	<i>b/l</i>	417	340	377	-	386	327	340	349	-	351	342
Pubis ho. / length	<i>jb/rl</i>	100	90	92	91	101	95	91	106	-	92	99
Isch.ho./ length	<i>jb/rl</i>	108	90	91	100	100	86	86	96	-	82	88
P : I index	<i>jb/rl</i>	92.59	100.00	101.10	91.00	101.00	110.47	105.81	110.42	-	112.20	112.50
Cotyl.szél / width	<i>jb/rl</i>	40	36	38	41	40	34	36	34	34	30	35
Incis.szél./ width	<i>jb/rl</i>	36	34	36	34	36	44	37	38	53	38	40
C : I index	<i>jb/rl</i>	111.11	105.88	105.56	120.59	111.11	77.27	97.30	89.47	64.15	78.95	87.50
Termet / Stature		181.82	157.32	173.14	175.15	176.56	157.42	163.26	163.83	158.95	163.28	156.96

7. táblázat. A koponya alaki sajátosságai
Table 7. Morphological traits of the crania

Alaki jegyek <i>Morphological traits</i>		Férfiak <i>Males</i> Esetszám <i>No. of cases</i>	Nők <i>Females</i> Esetszám <i>No. of cases</i>
Felülnézeti koponyaforma: <i>Cranial shape in norma verticalis:</i>	<i>ellipsoid</i>	1	1
	<i>ovoid</i>	1	-
	<i>spheroid</i>	1	1
	<i>pentagono-rhomboid</i>	2	4
Hátulnézeti koponyaforma: <i>Cranial shape in norma occipitalis:</i>	<i>bomba/bombe</i>	4	1
	<i>ék/plough</i>	-	2
	<i>ház/house</i>	1	3
Homlokhajlás: <i>Profile of forehead:</i>	<i>egyenes / straight</i>	1	2
	<i>mérs.hátraf./ mod.sloped</i>	4	4
	<i>erősen hátrafutó / sloped</i>	1	-
Nyakszirt íve: <i>Profile of occiput:</i>	<i>bathrocran</i>	4	2
	<i>curvoccipital</i>	-	4
	<i>planoccipital</i>	1	-
Szemüreg alakja: <i>Shape of orbita:</i>	<i>kerek/rounded</i>	1	3
	<i>szögletes/rectangular</i>	2	1
	<i>átmeneti/subrectangular</i>	2	-
Orrcsontok formája (Martin): <i>Shape of nasal bones:</i>	1	2	4
	2	1	1
Orrgyök: <i>Root of nose:</i>	<i>mély/deep</i>	4	2
	<i>középmély/medium</i>	2	
	<i>sekély/shallow</i>		1
Orrprofil: <i>Profile of nose:</i>	<i>egyenes/straight</i>	-	2
	<i>domború/convex</i>	1	1
	<i>homorú - domború/concavo - convex</i>	1	-
Elülső alsó orrtövis: <i>Spina nasalis anterior:</i>	2	1	-
	3	3	-
	4	4	2
Előreálló felső fogívi szakasz: <i>Alveolar prognathia:</i>	<i>nincs / absent</i>	1	1
	<i>mérsékelt / moderate</i>	4	2
	<i>erős / pronounced</i>	-	1
Szemfogi árok: <i>Fossa canina:</i>	<i>közepes/moderate</i>	1	1
	<i>mély/deep</i>	5	4

8. táblázat. Anatómiai változatok
Table 8. *Anatomical variations*

Anatómiai változatok <i>Anatomical variations</i>	Férfiak <i>Males</i> Esetszám <i>No. of cases</i>	Nők <i>Females</i> Esetszám <i>No. of cases</i>
Sutura metopica:	0/6	0/6
Os epiptericum:	1/3	2/5
Torus palatinus:	0/3	0/5
Atlas, zárt / closed /sulc.art.vert.:	0/4	2/5
Clavicula, foramen intraclaviculare:	1/4	0/5
Scapula, os acromiale:	0/5	2/5
Spondylolysis	0/5	0/6
Sacralisatio / lumbalisatio:	1/5	2/6
Spina bifida:	0/5	0/6

9. táblázat. A koponyajelző és a testmagasság osztályelosztása
Table 9. *Class distribution of the cranial index and stature*

Osztályok <i>Classes</i>			Férfiak <i>Males</i> Esetszám <i>No. of cases</i>	Nők <i>Females</i> Esetszám <i>No. of cases</i>
Koponyajelző / Cranial index:				
igenhosszú	<i>very long</i>	67,7 - 73,2	1	68,5 - 74,1
hosszú	<i>long</i>	73,3 - 76,4	2	74,2 - 77,3
közepes	<i>medium</i>	76,5 - 79,9	1	77,4 - 80,8
rövid	<i>short</i>	80,0 - 83,1	-	80,9 - 84,0
igenrövid	<i>very short</i>	83,2 - 88,7	1	84,1 - 89,7
Testmagasság / Stature:				
kicsi	<i>small</i>	150,0 - 159,9	1	140,0 - 148,9
kisközepes	<i>small medium</i>	160,0 - 163,9	-	149,0 - 152,9
közepes	<i>medium</i>	164,0 - 166,9	-	153,0 - 155,9
nagyközepes	<i>tall medium</i>	167,0 - 169,9	-	156,0 - 158,9
nagy	<i>tall</i>	170,0 - 179,9	3	159,0 - 167,9
igen nagy	<i>very tall</i>	180,0 - 199,9	1	168,0 - 186,9

10. táblázat. A testmagasság osztályeloszlása. V. század, hun-germán időszak
Table 10. *Class-distribution of stature. 5th century Hun-German period*

Termet osztályok <i>Classes of stature</i>		Férfiak + Nők Kárpát-medencei minták <i>Carpathian Basin samples</i> Esetszám <i>No. of cases</i>		Males + Females Nagydém Esetszám <i>No. of cases</i>	
			%		%
kicsi	<i>small</i>	4	3,9	1	9,1
kisközepes	<i>smallmedium</i>	9	8,7	-	-
közepes	<i>medium</i>	18	7,5	-	-
nagyközepes	<i>tallmedium</i>	16	15,5	3	27,3
nagy	<i>tall</i>	42	40,8	6	54,5
igen nagy	<i>very tall</i>	14	13,6	1	9,1
Együtt	<i>Together</i>	103	100,0	11	100,0

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK:

- AnthropKözl = Anthropológiai Közlemények
 HumanbiolBudapest = Humanbiologia
 Budapestinensis
 BullMémSocAnthr = Bulletin de la Société
 d'Anthropologie de Paris
 HumanEvol = Human Evolution
- ÉRY-KRALOVÁNSZKY-NEMESKÉRI 1963 = ÉRY K. -
 KRALOVÁNSZKY A. - NEMESKÉRI J.: Történelmi
 népségek rekonstrukciójának reprezentációja - A
 representative reconstruction of historic population.
 AnthropKözl 7. 1963. 41 - 90.
- ÉRY 1998 = ÉRY, K.: Length of limb bones and stature in
 ancient populations in the Carpathian Basin.
 HumanbiolBudapest 26. 1998. 1 - 87.
- FEREMBACH-SCHWIDETZKY-STLOUKAL 1979 = FE-
 REMBACH, D.-SCHWIDETZKY, I.-STLOUKAL,
 M.: Recommendation pour déterminer l'age et la sexe
 sur le squelette. BullMémSocAnthr 13. 1979. 7-45.

ILON 1999 = ILON G.: Hun kori temető részlete Nagydém-
 Középrépaszuztán - Hunnenzeitlicher Gräberfeld-
 teil in Nagydém-Középrépaszuzta. A népvándorlás
 fiatal kutatóinak 8. találkozójának előadásai. Veszprém
 1997. nov. 28-30 1999. 28-46.

MARTIN-SALLER 1957 = MARTIN, R.-SALLER, K.: Lehr-
 buch der Anthropologie. 3. Aufgabe. Stuttgart 1957

SJØVOLD 1990-SJØVOLD, T.: Estimation of stature from
 long bones utilizing the line of organic correlation.
 HumanEvol 5. 1990. 431-447.

- ¹ ILON 1999
- ² FEREMBACH-SCHWIDETZKY-STLOUKAL 1979;
 ÉRY-KRALOVÁNSZKY-NEMESKÉRY 1963; MAR-
 TIN-SALLER 1957; SJØVOLD 1990
- ³ ÉRY 1998
- ⁴ Ezúton mondok köszönetet Ilon Gábornak a leletek régé-
 szeti háttéréről nyújtott tájékoztatásaiért, Marcsik
 Antóniának a kézirat átnézéséért, valamint Sója E-nck az
 angol nyelvű kivonat elkészítéséért.

5TH CENTURY SKELETONS FROM NAGYDÉM, HUNGARY

From Nagydém - Középrépaszuzta (Veszprém County,
 Hungary), an unknown size Hun-Germanic period cemetery,
 20 infants 6 male and 6 female skeletons were excavated.

The ratio of 0-year-olds (31%) is unusually high com-
 pared to other samples.

Most of the skulls are dolicho - mesocranic. Except for
 one woman with slight Mongoloid features, the population
 can be ranged within the Europoid great race. Their stature,

similarly to other samples of the Hun-Germanic period, are
 tall-medium, tall or very tall.

Traumatic and pathological cases are seen mainly on
 males, usually in form of fractures and periosteal inflamma-
 tion of the lower limbs. There are two infants with slightly
 deformed skulls, however the flatness limited to the frontal
 bones of other five children may have been caused by tight
 headwear.